

bok recensioner

Kvalitativ forskning och forskningens etiska praktik

BENGT ERIK ERIKSSON OCH
ELISABETH NÄSMAN (RED)

Samhällsvetenskap och vardags- erfarenhet: teori, praktik, etik

Liber utbildning 1994.

Vad gör de samhällsvetenskapliga forskare som säger sig arbeta med kvalitativa metoder? Hur väljer de sina forskningsfrågor, hur samlar de in material och hur skriver de sina rapporter? Inom den samhällsvetenskapliga forskningen är det vanligt att skilja mellan kvantitativa och kvalitativa metoder. De kvantitativa låter sig ganska enkelt beskrivas i metodböcker, även om metoderna i sig kan vara nog så komplicerade. I de betydligt färre böckerna om kvalitativa metoder får läsaren sällan färdiga lösningar på sina metodfrågor. Forskaren eller forskarlaget arbetar ofta med små urval, med fallstudier och ser sig själva som delaktiga i forskningsprocessen. Kvalitativa metoder avfärdas av dess motståndare som vaga, oklara eller ovetenskapliga. Kvalitativa metoders förespråkare, å andra sidan, hävdar ofta att kvantitativa metoder ger ointressanta forskningsresultat där komplicerade fenomen styckas upp i skenbara orsakskedjor.

För de som är övertygade motståndare till så kallade kvalitativa metoder kommer inte "Samhällsvetenskap och vardagserfarenhet" att omvända dem. Men för de tveksamma, de öppna eller alla som inser att metodologisk mångfald berikar forskningsvärlden kommer boken att bli en välkommen källa till argumenterande och till vidare eftertanke. Boken innehåller tolv artiklar skrivna av fjorton samhällsvetenskapliga forskare. Majoriteten av dessa är sociologer. De forsk-

ningsfält de flesta författarna befinner sig i rör medicin, psykiatri och social omsorg. Boken bör därför vara ett välkommet bidrag till utbildningen i dessa fält. Här finns en artikel om fältarbete på sjukhus (Måseide), en om hur familjer lever med sjuka medlemmar (Richt), ett par om äldreomsorg (Eriksson, Johansson), ett par om nyare psykiat-risk vård (Sjöström, Börjesson och Eriksson), en artikel om familjens syn på relationen mellan arbete och familjeliv (Näsmän) och en om relationen mellan man och kvinna bland par där kvinnan misshandlats av mannen (Hydén). Vissa artiklar faller helt utanför denna inriktning, men ger samtidigt relief åt majoritetens bidrag. Boken är inte en metodhandbok, utan hjälper snarare till att belysa hur olika forskare resonerar och måste resonera före, under och efter ett projekts tillblivelse. Artiklarna lyfter fram det som vanligtvis inte kommer med när forskare beskriver sina metoder. Vissa bidrag är synnerligen pedagogiska analyser av hur forskningens riktning kom att utvecklas under forskningens gång, vilket just understryker forskarens behov av lyhördhet och fantasi.

Jag saknar dock en bra och sammanfattande inledning av bokens redaktörer. De skriver att en sammanfattning av artiklarna skulle "frånta läsaren den upptäckandets och associerandets njutning som läsning av de olika kapitlen förhoppningsvis ger" (s4). Det borde ändå ha varit möjligt att hitta beröringspunkter mellan olika artiklar utan att för den skull avslöja varje artikels inre hemligheter. Belackarna av kvalitativa forskningsmetoder brukar framhålla att denna slags forskning inte genererar kunskap som kan lyftas ifrån ett sammanhang till ett annat. Varje forskningsuppgift blir ny och kan inte utnyttja erfarenheter från andra forskningsprojekt. Detta är delvis sant och delvis själva poängen med kvalitativ forskning. Forskning med kvalitativa metoder bygger på insikten att varje forskare, att varje forskningsuppgift och att varje så kallad informant är unik och att generaliseringar är problematiska. Kärnan i kvalitativa metoder är att varje unikt fall ändå lär oss något utanför dess specifika begränsningar. Ett forskningsfält, en forskningserfarenhet, en informants vardagsliv t ex utgör alltid en fond ur vilken frågor kan utnyttjas till ett helt annat sammanhang. De enskilda forskare som fått till uppgift att analysera sina egna fält kan inte rimligtvis ställa dessa frågor i en bok av denna karaktär. Detta viktiga uppdrag faller på redaktörerna.

Bokens titel - Samhällsvetenskap och vardagsteori: teori, praktik, etik - är inte särskilt passande. Boken handlar inte på något övergripande sätt om förhållandet mellan samhällsvetenskap och vardagserfarenhet, vare sig teoretiskt eller praktiskt, vare sig forskarnas eller de så kallade informanternas. Däremot beskriver och analyserar många av artikelförfattarna forskningens etiska praktik, och det är i dessa aspekter som bokens stora behållning ligger. Gunilla Bjerén, som på 1970-talet gjorde ett fältarbete i Torsby i norra Värmland där studiens fokus låg på kvinnor och samhällsförändring, inleder boken. Hon belyser med stor skärpa och också vända vad ett långvarigt fältarbete kan betyda för forskaren och de som finns "i fältet" i forskarens närhet. Ett fältarbete innebär alltid att forskaren dras in i relationer till omgivningen som är omöjliga att förutse från början. Hur ett långvarigt fältarbete kan bli en livslång relation till fältet, samt hur forskaren - mer och mer - kan bli ett fälts uttolkare, på både gott och ont, lyfts fram av Bjerén. En annan personligt skriven och omskakande artikel är Margareta Hydéns beskrivning av sin forskning om kvinnomisshandel.

Varje samhällsvetenskaplig forskningsuppgift, vare sig utförd med kvantitativa eller kvalitativa metoder fordrar att forskaren rannsakar forskningens etiska konsekvenser. Med kvantitativa metoder är det för det mesta fullt möjligt att ge de som deltar i en undersökning anonymitet. Anonymiteten garanterar dock inte att forskningsresultaten inte används för de inblandade på ett kränkande sätt. Risken är snarare att de forskare som inte känner sina deltagare som individer inte heller känner ett personligt ansvar för forskningens konsekvenser. Med så kallade kvalitativa metoder är relationen mellan forskaren och de som ingår i ett projekt mycket komplicerat och etiska spörsmål kommer därmed tydligt i fokus. Bokens bidragsgivare diskuterar och analyserar dessa för den samhällsvetenskapliga forskningen brännande frågor på en mängd varierande sätt. Detta är utmärkt för det tvingar en läsare att föra en aktiv dialog med texten.

Annika Rabo

Annika Rabo är docent i socialantropologi vid Institutionen för kultur- och samhällsvetenskap vid Linköpings universitet.